

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Ústav hudební vědy

Bakalářská diplomová práce

2008

Denisa Pletichová

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Ústav hudební vědy

Sdružená uměnovědná studia

Denisa Pletichová

Architektura v Poličce

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: doc.PhDr. Lubomír Spurný, Ph.D.

2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....

Podpis autora práce

Poděkování

Zde bych chtěla poděkovat vedoucímu práce za konzultace a odbornou pomoc.

Obsah

1. Neznámější architektonické památky města Poličky

Gotické opevnění města

Kostel sv. Jakuba

2. Komponované náměstí

Mariánský obelisk a barokní sochy

Gotická radnice

3. Opožděný historismus a secese

3.1. Novoklasicismus, rondokubismus, expresionismus

3.2. Purismus a funkcionalismus

3.3. Pozdní funkcionalismus

Úvod

Vybrala jsem si poličskou architekturu proto, že bydlím nedaleko Poličky, každý den mám možnost tímto krásným městem procházet a kochat se architekturou a především, historie města je velmi zajímavá a někdy i nedocenená. Jsem přesvědčená, že kdo jednou Poličku navštíví, oblíbí si její příjemné prostředí na celý život.

Svoji práci jsem rozdělila do třech kapitol, z nichž každá má své podkapitoly. V první kapitole jsem se zmínila o nejznámějších architektonických památkách Poličky, dalšími podkapitolami jsou Gotické opevnění Poličky a Kostel sv. Jakuba.

Ve druhé kapitole píš o Komponovaném náměstí, které je rozděleno na Mariánský obelisk a barokní sochy a dále na Barokní radnici a kulturní akce dneška v tomto městě.

Třetí kapitola obsahuje moderní architekturu – Opožděný historismus a secesi, Novoklasicismus, rondokubismu, expresionismus, purismus, funkcionalismus a pozdní funkcionalismus.

Materiály, které jsem potřebovala ke své bakalářské práci, jsem si půjčila v městské knihovně, navštívila jsem muzeum města a galerii. Některé publikace lze zakoupit přímo v městském muzeu, kde pracuje i pan David Junek, který je autorem některých z nich.

Architekturu Poličky a její vzhled velice obdivuji, poprvé, když jsem Poličku navštívila, byla jsem jí okouzlena. Proto jsem chtěla popsat architekturu, která se tam vyskytuje nejvíce, poukázat na časová období, práci a úsilí, jak v dobách minulých, tak i budoucích. Není moc literatury, kde by se její autoři rozepisovali více o lidech, nynějším stylu života v Poličce, nebo o nových stavbách Poličky. Proto jsem vycházela z veškeré dostupné literatury, z rozhovorů, časopisů. Jelikož se neustále pracuje na obnově památek a čeká se na různá vyjádření z Památkového ústavu, na dotace a podporu, nedá se tak zcela psát o nových poznacích, nebo cílech. Snad až bude vše zcela vyřešené, práce by byla dostačujícím popisem krásného města Poličky a jeho historických památek.

Touto prací jsem chtěla docílit toho, aby si každý, koho jen trošku Polička zajímá, udělal svoji představu o historii, kolik dalo práce všem lidem, co tam kdy žili, aby ji v letech kdy je neustále někdo okupoval, zachovali a dále ji vystavěli tak, jak vypadá dnes.

Stav bádání byl obtížný, jelikož spousta literatury je po celém okrese, nebo u pana faráře, který měnil působení, názory lidí se často ani neshodují s tím, co je psáno a tak jsem především vycházela z literatury, kterou jsem uvedla, jelikož pan Junek Poličce a práci pro ni, obětoval spoustu času a píle a věřím, po rozhovoru s ním, že vše dělal s nejlepším svědomím a podloženými materiály.

Stav bádání, kritika literatury

O poličské architektuře nebylo napsáno mnoho knih. Je to tím, že místní zpravodaj, Poličský zpravodaj, vydával ve svých přílohách nové poznatky běžného dne, novinky z oblasti kultury a veřejného života. To vše doplňoval časopis pro zábavu a poučení – Jitřenka, která byla vydávaná od roku 1882.

Bibliografie Poličky (vydána v r. 2001) zahrnovala snad veškerou dostupnou literaturu o Poličce. U Bibliografie Poličska lze předpokládat, že literatura je obsáhlejší, než ta, která se nachází v knihovně poličského muzea, proto ani bibliografie není úplná. Navíc územní záběr je velmi široký a rozmanitý, takže i rejstříky nemohou být zcela úplné a vyčerpávající.

Literatura o Poličce je představena v „Bibliografii města Poličky – ve fondech knihovny Městského muzea a galerie Polička“ (2001), ve zde předkládané publikaci je Polička opomenuta. Také literatura o Bohuslavu Martinů je nad rámec této publikace, je zmíněna jen okrajově a to v souvislosti jeho návštěv v nedaleké Borové. Kdo chce v úplnosti poznat materiály o Poličsku, měl by pracovat jak s Bibliografií Poličky tak s Bibliografií Poličska.

Zcela nejvýznamnějším badatelem poličské architektury a umění je Mgr. David Junek, který absolvoval dějiny umění na filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Pracuje jako ředitel Městského muzea a galerie Polička od r. 1984. V r. 1994 byla jeho přičiněním otevřena galerie v barokní radnici. Připravil řadu netradičních výstav, je autorem a spoluautorem řady publikací a článků. Zaměřuje se na architekturu, umělecké památky a otázky památkové péče ve městě a regionu. Ve své práci jsem vycházela i z jeho děl – Barokní a gotická radnice, Mariánský obelisk a barokní sochy, Kostel sv. Jakuba.

Tyto publikace jsou sepsány velmi srozumitelně, aby jim rozuměl každý člověk, ať je to student, či návštěvník Poličky, o každém uměleckém díle je psáno od počátku vzniku až po poslední změny a rekonstrukce.

Každý čtenář Junkových publikací nemůže přejít bez povšimnutí, jak mistrně propojuje samotná fakta a historii, vše je detailně znázorněno a doplněno a mapky, půdorysy a dobové fotografie.

Literatura, která je napsána mnohem dříve – Dějiny města Poličky (Krušina, Růžička, 1968), je velmi obsáhlá, ale ne tak zcela konkrétní. Vše je bráno z obecného hlediska, folklóru dané oblasti a sepsáno z vyprávění obyvatel Poličky a kronik. Většina autorů byli úředníci, pedagogové a nadšení laici uměleckých děl, tím ale nechci tvrdit, že by jejich díla nebyly přínosem. Právě naopak. Všechny poznatky skládali jako střípky do mozaiky a vznikla velmi krásná literatura, která je nejen významná regionálně, ale i historicky a lidsky.

1. Nejvýznamnější památky města Poličky

Město Polička skýtá spoustu zákoutí, kulturních památek, možností, a mezi nejvýznamnější památky patří gotické opevnění s baštami, přilehlé uličky, které se nazývají „Na bídě“, Kostel sv. Jakuba s věží, kde se narodil Bohuslav Martinů, náměstí, kde je spousta míst, kde spočinout. Sochy a obelisk na náměstí dávají znát, jak dlouho už tu stojí a městský park je příjemným místem, kde se můžeme alespoň v myšlenkách uchýlit do dob minulých.

1. 1. Gotické opevnění města

Z období kolem poloviny 14. století můžeme poprvé dokázat podobu města a rekonstruovat jeho vývoj. Kamenné hradby nahradily původní dřevěné a Polička se stala skutečnou pohraniční pevností. V té době už byly i měšťanské domy stavěny z kamene.

Na počátku husitské revoluce stála Polička na straně královské. Poprvé se město setkala s husitskými vojsky během tažení Jana Žižky do východních Čech na jaře 1421. Na podzim bylo město dobyto vojsky krále Zikmunda. Podrobnější zprávy nemáme, ale událost to musela být velmi krvavá, neboť Vavřinec z Březové ve své Husitské kronice uvádí, že „při tom bylo pobito 1301 osob obojího pohlaví“. Po Zikmundově porážce se Polička dostala do tábora podobojí a stala se členem pražského městského svazu. V srpnu 1436 přijali Poličští v Jihlavě Zikmunda za českého krále. Když byl zvolen králem Jiří z Poděbrad, postavila se Polička na jeho stranu.

O životě ve městě za husitských válek mnoho dokladů nemáme. Zachovala se však pověst, patrně z barokní doby, kterou převyprávěl, pan učitel Jan Alois Cupal kolem roku 1926. Jmenuje se Škrkavka a o Žižkovi a Poličce vypráví něco jiného než historické prameny.

K husitství můžeme ještě poznamenat, že přispělo k českému charakteru města.

Jména konšelů zapsaná v městské knize k roku 1432 zní zvučně česky.

Pohromou v životě města byl rok 1547. Tehdy se Polička přidala do spolku proti Ferdinandovi I. A v důsledku toho pak ztratila veškerý feudální majetek. Město také ztratilo výtěžek za všech cel, muselo zaplatit vysokou pokutu 1000 kop grošů a byla mu zavedena nová daň z každého sudu uvařeného piva, tzv. posudné. Panovníci však majetek městu postupně vraceli, vždyť přece úpadek města by postihl i je.

Hradby jsou určitě nejvýznamnějším dokladem středověku v Poličce, patří mezi nejzachovalejší v naší zemi, ale i ve střední Evropě. Však i proto je město členem evropského Kruhu přátel hrazených měst, který má na 150 členů v jednadvaceti zemích.

Než vkročíme do parku, zastavíme se těsně před mostem. Stojíme v místech, kde se zachovaly zbytky valu, jenž byl součástí městského opevnění. Prosperita města ve 14. století se stala zřejmě impulsem k tomu, aby dřevěné hradby byly nahrazeny kamennými. Je zřejmé, že v polovině 14. století byla rekonstrukce v plném proudu. Dodnes se zachovala hlavní hradba v 1220 metrů dlouhém pásu kolem celého historického města. Má výšku deset metrů, šířku až dva a půl metru, jádro je tvořeno opukovým zdívkem a oba líce hradby jsou vyzděny tvrdým kamenem. Hradební okruh je zesílen devatenácti půlválcovými baštami, vysokými až dvaadvacet metrů. Hradební systém doplňovala ještě parkánová zeď a vodní příkop s valem a palisádou. V druhé polovině 15. století bylo opevnění zesíleno druhým vodním příkopem a čtyřmi barbakany, chránícími brány. V průběhu 16. století význam hradeb postupně upadal, až se v dobách třicetileté války staly z vojenského hlediska bezcennými.

Vstup do města umožňovaly čtyři hranolové brány, Litomyšlská, Limberská, Kamenecká a Starohradská, a dvě malé branky – fortny.¹ Hradby dlouho podléhaly zubu času, neboť v důsledku změny válečné taktiky po třicetileté válce město na jejich údržbě šetřilo. Až v roce 1973 byla zahájena obnova hradeb skutečně systematicky. Valy vždy patřily k poetickým místům procházek a setkání.

Valy jako romantické místo měl rád také Bohuslav Martinů, tudy ve dvacátých letech 20. století mnohokrát prošel.

V roce 1818 valy osázeli naši předkové topoly a olšemi, později lípami a kaštany.

Do městského obranného systému v této části města patřil i přibližně čtyřhektarový Synský rybník.

Dříve se tu nacházel i most z roku 1901, který nahradil původní dřevěnou lávku. Most byl jednadvacet metrů dlouhý a čtyři metry široký, byl projektován a vyroben Pražskými mostárnami.

Poličský městský park je velmi příjemným místem téměř uprostřed města. Dříve sloužil k odpočinku, procházkám, dnes má i trochu jinou funkci. Najdeme zde nově vybudované dětské hřiště, kiosek s občerstvením a také pomník obětem

¹ Polička – Městem krok za krokem, Jaroslav Jan Gloser

2. a 3. odboje. Pochází z roku 1996 a tvoří jej pískovcový kužel prorážející kovovou mříž s nápisem Na památku těch, kteří se nesmířili se ztrátou svobody v naší zemi v letech 1938 – 1989. Autorem návrhu pomníku je ing. arch. Roman Svojanovský ze Svitav.

Dále v parku najdeme sochu Bohuslava Martinů v nadživotní velikosti z roku 1990. Jejím autorem je sochař Milan Knobloch.

Nutno dodat, že v posledních letech se hradby na několika místech musí rekonstruovat, jelikož kameny začaly opadávat. Město však uvolnilo málo finančních prostředků a tak se práce nekonečně odsouvají donekonečna. Jedna část hradeb v městském parku se opravuje zhruba dva roky a neustále vypadá stejně. Je smutné, že takové světové památce se tak málo město věnuje.

1. 2. KOSTEL sv. JAKUBA v Poličce

Středověký kostel

Založení města a prvotní kostel. O počátcích východočeského města Poličky vypovídá zakládací listina vydaná v roce 1265 králem Přemyslem Otakarem II. O kostele se listina nezmiňuje, ale nově založené město jej nepochybně mělo. Zasvěcení sv. Jakubu Většimu je typickým kolonizačním patrociniem kostelů měst zakládaných ve 13. století. Poněvadž byl apoštol Jakub patronem poutníků, lze spekulovat i o příslibu kolonistů, vydávajících se do nového domova, zbudovat chrám zasvěcený sv. Jakubu. Pro chrám bylo určeno místo v jihozápadní části vyměřeného areálu města. Kostel byl jistě od počátku nadán farními právy a obklopen hřbitovem. Podoba svatyně však zůstává neznámá. Mohlo se jednat o trojlodní baziliku s dvouvěžovým průčelím nebo jednolodí se západní věží v ose. Poprvé je výslovně zmíněn až v listině Jana Lucemburského z roku 1321, v níž král odevzdal patronátní právo ke kostelu královně vdově Elišce Rejče, jíž náležely i důchody z Poličky jakožto věnného města. Patronátní právo umožňovalo mimo jiné navrhopat biskupovi, kdo má získat místo faráře, ale na druhé straně zavazovalo k péči o stavbu a údržbu chrámu. Původní chrám byl následně v lucemburském období důkladně přestavěn či spíše zcela nahrazen pravděpodobně větší stavbou pro rostoucí počet farníků. V dosavadní literatuře panuje shoda, že se ta stalo nejspíše v 60. – 80. letech 14. století v době rozmachu města spojeného s výstavbou kamenného městského opevnění, přeměnou dřevěné městské zástavby na zděnou, výstavbou radnice a dlážděním ulic (doloženým roku 1360). Roku 1363 se stává čtvrtou ženou Karla IV. Alžběta Pomořanská a patrně v době jejího patronátu byl na místě staré stavby vystavěn v pořadí druhý kostel.

Tento středověký kostel v Poličce existoval až do požáru v roce 1845. Jeho podobu proto známe mimo jiné i z novodobých plánů. Přesto však zůstává řada úvah jen hypotézami. Měl mít zřejmě podobu trojlodní baziliky s poměrně nízkými bočními loděmi a protáhlým kněžištěm.

Do trojlodí téměř čtvercového tvaru byla na západě vtažena mohutná, v ose stavby situovaná hranolová věž.

Jde o zvláštnost poličského kostela. K tomuto neobvyklému řešení lze stěží nalézt analogii. Zajímavé je, že věž byla průchozí i napříč a nebránila komunikaci do obou bočních lodí. Členění poličské věže římsami i její mírné vysunutí před budovu je nápadně podobné zdejší radniční věži, která byla patrně stavěna souběžně nebo nedlouho po kostelní. Výška věže ve zdivu byla asi 42 m (šířka základny asi 9 m). Gotický krov sv. Jakuba se nedochoval, ale zajímavý je text následující listiny: „*Léta 1574 stala se smlouva s tesařem... že krov na novém kostelíku za městem tím vším způsobem, na dvě stolice, jak na velkém kostele v městě vystavěti a udělati má.*“² (strmý krov sv. Michala se uchoval dodnes). Původní zastřešení věže neznáme – nedochovalo se žádné dobové vyobrazení. Pomoci by nám snad mohly krovy věží kostelů v Borové a v Sádku, které se hlásí ke gotickému tvarosloví a obce byly poddány Poličce, tudíž lze snad počítat s určitým přejímáním vzorů z Poličky.

Původní koncepce však nebyla patrně do důsledků naplněna. Svědčila by pro to chybějící klenba v hlavní lodi, kde nemáme v průběhu staletí doklad o jejím zničení či snesení, avšak ani o jejím provedení. Doloženo je pouze provedení nového plochého barokního stropu. K zajímavým detailům patří dosud nekomentovaný fakt, že bazilikální okna hlavní lodi byla prolomena zřejmě jen na jižní straně. Existenci oken na severní straně nelze prokázat žádným známým plánem ani historickým vyobrazením. Lomeným triumfálním obloukem oddělené protáhlé kněžiště, prosvětlené vysokými hrotitými okny, bylo zaklenuto třemi klenebními poli a uzavřeno paprscitě sklenutým šestibokým závěrem na půdorysu desetiúhelníku, s opěrákem v ose. Žebra klenby sbíhala možná do přízedních přípor s hlavicemi. Vysoké opěráky chóru byly odstupněny dvakrát. Tři opěráky bočních lodí byly patrně opatřeny blíže neznámými maskami. Umístění středověké sakristie není známé, je však možné, že stála v místě sakristie barokní na severní straně. Do kostela se vstupovalo průchozím přízemím věže a dvěma postranními vstupy, jejich stáří však neznáme. Při západním průčelí se nacházelo

² Kostel sv. Jakuba, David Junek

jednoramenné schodiště na věž.

Poličský středověký kostel byl tradičně srovnáván s městskými chrámy východočeských věnných měst, s Chrudimí, s Vysokým Mýtem a s Hradcem Králové. I když vzájemné kontakty těchto měst jsou nesporné, podrobnější rozbor ukazuje, že rozhodně nejde ani o stavby jedné huti ani o konkrétní vazbami provázanou skupinu. Alespoň krátké srovnání je však užitečné. Dispozice trojlodí téměř čtvercového tvaru s protáhlým kněžištěm s polygonálním závěrem je v té době u městských chrámů oblíbená.

Kostel sv. Ducha v Hradci Králové založila údajně královna Eliška Rejčka roku 1307. Dle nejnovějších názorů však stavba nynějšího kostela možná začala až po požáru roku 1339 a dokončena byla asi v 80. letech 14. století. Od poličského kostela se liší podstatně vyššími bočními loděmi a dvojicí věží umístěných po boku kněžiště.

U kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě bylo vystavěno v 50. – 60. letech 14. století nové kněžiště a v 80. - 90 letech následovala výstavba nového trojlodí, přičemž ze starší stavby byla využita jižní věž a jižní stěna boční lodi. Boční lodi však byly ve srovnání s poličským kostelem rovněž podstatně vyšší a západní průčelí mělo dvojici věží.

Kostel Nanebevzetí P. Marie v Chrudimi s dvouvěžovým průčelím je půdorysným řešením vzdálen ostatním stavbám.

Při srovnání zůstával opomíjen kostel Povýšení sv. Kříže v sousední Litomyšli. Augustiniánský klášter s kostelem založil roku 1356 litomyšlský biskup Jan ze Středy, do jehož smrti v roce 1380 byla stavba patrně provozuschopná. Půdorys nápadně připomíná poličskou stavbu a obdobná je i původní nevelká výše bočních lodí. Hlavní loď nebyla pravděpodobně ve středověku vůbec zaklenuta. Podstatným rozdílem oproti poličskému kostelu je pouze to, že původní středověká věž v západním průčelí byla nad posledním polem severní lodi. Byla tedy vtažena do dispozice stejně jako v Poličce, ale nikoliv osově do střední lodi, ale asymetricky na severozápadní nároží, což mohlo být dáno kompozičními důvody a místním utvářením terénu. Na druhém nároží věž nikdy nestála a dnešní mladší věž je vysunuta před stavbu.

Poličský kostel má méně obvyklý půdorys závěru kněžiště, vycházející z desetiúhelníku a ukončený opěrákem v ose.

Detail osového opěráku závěru se objevuje u staveb pražské dvorské huti. Motiv pilíře v ose užil Petr Parlér v jižní předsíni sv. Víta na Pražském hradě. U vnitřního chóru kostela sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem, který Parlér začal stavět v roce 1360, je pilíř postaven do osy chóru o šesti stranách desetiúhelníku. Stejně je ukončeno kněžiště kostela P. Marie před Týnem v Praze. Tato stavba spíše konzervativních forem odvozených pravděpodobně z huti Matyáše z Arrasu byla zahájena snad ve druhé polovině 30. let 14. století a postupovala od západu k východu velmi zvolna. Až snad v 80. letech byla provizorně zastřešena. Stejně je uzavřeno kněžiště trojlodí johanitského kostela P. Marie pod řetězem na Malé Straně v Praze, výslovně uvedené roku 1376. Při hledání analogií vpravdě vznosného chóru nového kostela v Poličce je nutno připomenout, že z titulu patrona byla stavebníkem kostela královna a možné spojení s dvorskou hutí a pražským prostředím se nejeví jako nereálné.

Mezi pražskými stavbami doby Karla IV. Nacházíme i trojlodní baziliky s téměř čtvercovým půdorysem trojlodí. Připomenout bychom měli kostel sv. Štěpána na Novém Městě. Stavba byla zahájena patrně roku 1351 chórem, který byl dokončen snad roku 1367. Po nedlouhé stavební přestávce bylo přikročeno ke stavbě bazilikálního trojlodí, které bylo dokončeno snad kolem roku 1403. Zajímavé je, že kostel měl mít původně věž nad posledním polem jižní lodi, ale ještě než stavba dospěla do výše kleneb, došlo ke změně záměru a věž byla umístěna osově před hlavní loď.

Na jaře 1421 přitáhl k Poličce Jan Žižka a Polička se bez boje přidala na stranu husitů. Poličská fara byla kněžími evangelického vyznání spravována až do třicetileté války. Nejstarší dochované městské knihy od roku 1432 jsou vedeny česky a podávají nám cenné informace o životě města.

Roku 1468 je zmíněn plat pověžného, ale nevíme, zda se jednalo o kostelní, nebo o radniční věž. Zápis z roku 1557 nám umožňuje předpokládat pobyt pověžného na kostelní věži – pověžný vykonával „ponůcky“ a odbíjel hodiny na zvon Cimbál. Orlojník je v Poličce zmíněn v roce 1487, ale opět nevíme, zda hodiny byly na radniční nebo na kostelní věži. Až v následujícím století jsou uváděny velké hodiny na kostelní a malé radniční věži.

Stavební činnost v kostele v 70. letech 15. století dokládaly letopočty na klenbách bočních lodí: 1471 a 1478 i zmínka o údajném klenutí nad kůrem roku 1478 (klenby se nedochovaly, letopočty známe pouze z mladších písemností). Dále smlouva na pořízení okna v roce 1473: „*Jakeš má udělati stiklo a okno kostelnie na své peníze*“.³ Roku 1485 měla být postavena velká archa. Letopočty byly dosud interpretovány tak, že kostel byl v roce 1421 poničen a pak opraven až ke konci století. Tvrzení, že kostel vyhořel v roce 1421, kdy na podzim vyplnily město oddíly Zikmunda Lucemburského, nemá žádnou oporu v pramenech. Je však otázkou, zda byla stavba do husitských válek s výjimkou presbytáře vůbec dokončena. Stavební vývoj lze vyložit rovněž tak, že se ke konci 15. století ještě stavělo. U celé řady středověkých městských farních chrámů se stavba prodloužila na více než století a přitom byl kostel běžně užíván. V literatuře oblíbená „periodizace“ stavebních dějin, popírající kontinuální výstavbu a vylučující dlouhodobá provizoria, odpovídá spíše než středověké realitě zvyklostem novodobého stavebnictví. Vývoj stavby mohl být složitější a dnes již přesně nerozlišitelný – tak jako i v jiných městech.

Poněvadž se stavba nedochovala, můžeme o dataci řady detailů známých z mladších plánů jenom spekulovat. K pozdně gotické úpravě patří vložení tribuny do západní části severní boční lodi, k němuž mohlo dojít v roce 1478, ale i dodatečně až v první čtvrtině 16. století. Stavba snad souvisela s oddělením mužů a žen v evangelické farnosti nebo byla tribuna určena literátskému bratrstvu, jehož počátky nejsou v Poličce přesněji známy, souvisejí však nepochybně s rozmachem literátů v českých zemích po husitských válkách.

Vzorec hvězdicové klenby ve dvou polích severní boční lodi, zakreslený na plánu z 19. století, může být časově zařazen do období od 80. let 14. století do 20. let 16. století. Neví se, kdy byla ke kostelu postavena severní předsíň. Na mladším plánu je zakreslena obkročná klenba. Klenební vzorec je překvapivě podobný klenbě severní předsíně kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě odvozené z jižní předsíně svatovítské katedrály. V Mýtě dispozice obdélné, šířkově orientované předsíně otevřené dvouosou arkádou koresponduje s obkročnou klenbou, zatímco u čtvercové předsíně v Poličce, přístupné portálem, vedly k užití zjevně

³ Kostel sv. Jakuba, David Junek

nefunkčního žebrového vzorce důvody ryze formální. Názory na datování předsíně v Mýtě se různí. Je datována do doby kolem roku 1375 nebo kladena do posledního dvacetiletí 15. století, kdy byl kostel opravován po požáru v historizujících formách architektury doby Karla IV.

Nad portálem severní předsíně v Poličce byla osazena dodnes dochovaná deska s reliéfem Veraikonu – pravé tváře Krista. Reliéf je vytesán ve slepenci, který se v širokém okolí nevyskytuje. Deska původně vrcholila dvojicí fiál a obloukem s kytkou. Jediné autentické a nepřiliš jasné vyobrazení nedává spolehlivou odpověď na otázku, zda má oblouk tvar oslího hřbetu. Zdá se, že výstavba severní předsíně a nad ní stojící zvonice proběhla ve dvou etapách, a že zvonice je až renesanční.

Zvony pořízené v roce 1503 (112 kg), 1510 (336 kg) a 1511 (670 kg) byly patrně zavěšeny v kostelní věži. Poslední se dochoval dodnes. Je zvaný Medián, má výšku 107 cm, průměr 108 cm, v koruně má třířádkový český nápis a ulil jej mistr Jiřík v Chrudimi. Nepochybně existoval i starší zvon, ale písemné zprávy nemáme.

Renesanční intermezzo

Pořizování zvonů si mnohdy vynutilo výstavbu samostatné zvonice. Nedochovaný velký zvon zvaný Jakub byl pořízen roku 1558. Zvon měl výšku 148 cm, průměr 156 cm a na korpusu reliéf Kalvárie a český citát z evangelia. Ulil jej Jan Plebán v Uničově za 316 kop grošů. Druhý nedochovaný zvon z roku 1557, označovaný jako Cimbál nebo Hodinář, byl osazen do věže. Ve zvonici je v mladším soupisu doložen i Medián. Lze tedy předpokládat, že v gotickém období vznikla severní předsíň (s klenbou a reliéfem) a teprve roku 1558 věž zvonice nad předsíní. Zastřešení zvonice neznáme, mohla být opatřena i atikou.

Starší literatura uvádí, že roku 1585 byla do západní části hlavní lodi vestavěna dvoupatrová kruchta. Byla to zděná klenutá konstrukce vynesena na pilířích a do lodi otevřená v každé úrovni třemi oblouky. Oblouky nesoucí první patro byly sklenuty na masivnější a nižší pilíře s krycími deskami. Úroveň prvního patra kruchty odpovídala výšce tribuny severní boční lodi, s níž byla kruchta zjevně spojena. Literátský kůr se nacházel v části prvního podlaží.

K přístupu na novou kruchtu a do zvonice sloužilo čtyřramenné schodiště postavené po západním boku zvonice. Zbývá otázka, zda tradovaný letopočet 1585 pro stavbu kruchty a přístavbu schodiště ke zvonici nebyl ve skutečnosti rokem 1558. Tím by se logicky propojila stavební etapa zvonice, kruchty a schodiště.

Zajímavou otázkou je zastřešení věže kostela. Doposud se mělo za to, že bání s lucernou, zachycená na nejstarším vyobrazení města (z let 1711 – 1727), je barokní z doby oprav po třicetileté válce. Nově interpretované zápisy ale otevírají otázku, zda bání není renesanční – z roku 1575. V uvedeném roce byla nepochybně střecha věže pokryta mědí. Měnilo by to naše představy o siluete města od 3. čtvrtiny 16. století.

K významným památkám na činnost zpěváckého kůru patří Poličský kancionál z roku 1546, uložený v městském muzeu. Posloupnost evangelických farářů známe od roku 1563 – řada z nich byla literárně činná. Kněží byli jmenováni pražskou konzistoří pod obojí, ale byli placeni městem.

Ačkoliv se nezachovala žádná renesanční výbava poličského kostela, můžeme si udělat představu o podobě oblíbených malovaných epitafů z dochovaných exemplářů chrudimského malíře Matouše Rudouše (1550 – 1631). Zmínit je třeba i malíře Matěje z Chrudimi (1580 – 1636), který se roku 1623 odstěhoval do Poličky.

V letech 1572 – 1576 byl na předměstí vystavěn hřbitovní kostel sv. Michaela a tím postupně ztratil funkci hřbitov okolo kostela sv. Jakuba. Kostel sv. Michaela patřil také pod evangelickou správu. Více kostelů Polička až do 20. století neměla. Popis velkého požáru města roku 1613 uvádí, že ušetřen zůstal kostel, fara, škola, radnice, 36 domů i s bránou v Kamenecké ulici a několik bašt.

BAROKNÍ ÚPRAVY KOSTELA

Třicetiletá válka zcela rozvrátila město a způsobila mu hluboký úpadek. Polička, jako odbojné a nekatolické město, byla postižena těžkými tresty, mnoho obyvatel odešlo do zahraničí a tíživé byly i pobyty vojsk.

Roku 1628 byla městu navracena privilegia, která se ovšem vztahovala jen na katolíky, zcela ve smyslu Obnoveného zřízení zemského z roku 1627. Dosazen byl katolický kněz a do konce války byla rekatolizace města dokončena. Krátkou epizodou byl pobyt evangelického kněze Jana v roce 1642 při okupaci města Švédy. Roku 1654 zde žilo 68 starousedlých rodin, 22 nově příšlých rodin a stále ještě ve městě zůstávalo 83 domů pustých.

V roce 1650 nařídila královská komora císařskou oslavu uzavření míru – po slavné mši obešel průvod celé město. Roku 1653 byl obnoven literátský kůr a potvrzen o tři roky později arcibiskupem pražským, kardinálem z Harrachu. Za prvního děkana Bartoloměje Nováka bylo ustanoveno bratrstvo sv. Josefa. Válka přinesla zbídačení města a oprava veřejných budov pokračovala pomalu. Roku 1658 žádalo město českou komoru o ponechání majetku po emigrantech na opravu obou kostelů, fary, školy, radnice a hradeb. Žádost vyřídil císař tak, že povolil městu prodej šesti domů po emigrantech na opravu chrámu a jiných městských staveb. Oprava kostela zasáhla patrně i okna – na místě předpokládaných gotických bazilikálních oken byla prolomena asi ve druhé polovině 17. století půlkruhová okna se šambránami, oddělená pilastry.

První vlna výměny mobiliáře kostela byla spojena s protireformací. „ *Léta 1647 dal se udělati v městech Pražských nový pozitiv skrze Samuela. Léta 1648 truhlář Michael z Bystrého zhotovil novou kazatelnicí, která omalována skrze Andresa malíře z Moravské Třebové léta 1649.*“⁴ S největší pravděpodobností se tato kazatelna nyní nachází v kostele v nedalekém Sádku, kam byla poličskou vrchností patrně přemístěna při pořízení nové kazatelny v Poličce v roce 1738.

„ *Léta 1650 za 24 zl. Pořízen krucifix nový, uprostřed kostela v Moravské Třebové řezaný. Dalších 10 zl. vyplaceno za trámovi pod krucifix, táflování a zdění a malíři Fridrichovi Strafovi za malování krucifixu.*“ Ze zápisu a z analogií v jiných kostelech lze usuzovat, že do horní části vítězného oblouku byl zasazen trám a na něm vztyčen krucifix.

⁴ Kostel sv. Jakuba, David Junek

„ Léta 1650 Václav Fixa, tesař ze Sedliště, dostal 47 zl. za nový rožeň, vyplacen byl i malíř od barvení a zlacení obruče i orla. Na rožni orel a slunce měděné a povětrník byly. Větrný mlýn, jehož křídla, opřel – li se do nich silný vítr, působil daleko se rozléhající hučení.“ Ozdoba sama byla starší. Osazení císařského orla na církevní stavbu se jeví neobvyklé, ale je doloženo i v jiných městech již v předbělohorském období.

„ Léta 1652 při krchově daly se zdi vyrovnati a vyvejšiti, z obou stran omítati, šindelovou stříškou přikryty Bartolomějem Jeřábkem za Žďáru za 20 zl.

Téhož roku zhotovil řezbář z Německého Brodu Martin Knöchl hlavní oltář, který se dal malovati skrze Abrahama Fritze z Chrudimi. Tehdy celý kostel vyličen Šimonem Klauserem barvou žlutou, kruchta literácká modrým lazourem. Léta 1657 byl Fritzem u Jakuba nad kaplou na stěně vymalován epitaf Jana Adama Poaltovi. Léta 1658 Martin Knöchl dostal 54 zl., sýr a pšenici za oltář proti křtitelnici.

Léta 1690 Matouš, varhaník brněnský dodal nové varhany za 600 zl., léta 1699 varhany omaloval Pavel Kasparides.

Léta 1723 byl pobijený a přikrytý kostel za 185 zl. 58 kr. Sanktusník oplechoval platněř z Litomyšle Kristián Thurie. Šindelová krytina, natíraná na červeno.⁵“

Šindel byl znovu obnoven roku 1772, což odpovídá jeho předpokládané životnosti.

Bez bližšího časového údaje jsou uváděny na podlaze kamenné čtverhranné dlaždice modré a bílé barvy.

Roku 1711 byla vystavěna přímo proti západnímu průčelí kostela barokní budova děkanství. Ze starší budovy se nic nedochovalo.

V literatuře je 18. století označováno za zlatý věk města – jako doba hospodářského a uměleckého rozmachu. Město se již zotavilo z následků třicetileté války a jeho rostoucí prosperita se projevila v nebyvalé stavební aktivitě. Domy dostaly nové klenby a průčelí štítů. V roce 1727 zadalo město

⁵ Kostel sv. Jakuba, David Junek

nové vydláždění ulic a pořídilo dvě kašny se sochami sv. Jiří a sv. Michaela, v letech 1727 – 1731 byl vystavěn honosný, ale i finančně náročný morový sloup a k tomu je třeba ještě připočítat novou vnitřní výzdobu kostela sv. Jakuba. Těžiště stavebních aktivit však neleželo v církevních stavbách, ale v novostavbě monumentální radnice (1734 – 1744).

K dalším stavebním aktivitám a obměně mobiliáře kostela došlo za děkana Karla Nepauera. Zřídil v kostele kryptu, v níž pak byl pohřben, postavil novou sakristii s oratoří a knihovnou, zadal sochaři křížovou cestu a pořídil nové oltáře, kazatelnu a do kostelní věže nový zvon.

KRYPTA (1734 – 1736). V roce 1733 bylo na stavbu krypty nakoupeno 17 700 zdících a skleповých cihel za 59 zl. V roce 1734 „*od vykopání tý krypty při chramu Panie svatého Jakuba*“ zapláceno kopáčům a nádeníkům 56 zl. „*Baumistr*“ Antonio Canevalle s tovaryši dostal za práci od července 1734 do září 1736 celkem 23 zl.

SAKRISTIE (1740 – 1741). Podle zádušního účtu z roku 1741 bylo za stavbu sakristie vyplaceno Antonínu Valnerovi celkem 200 zl. Za okenní mříže vydáno 18zl. Při příležitosti stavby byl kostel vybělen a náklady na sakristii za rok 1741 dosáhly celkové výše 852 zl. Nově se pokrývala šindelem střecha sousední zvonice.

SOCHY A OBRAZY

Největší proměnu pro interiér kostela znamenalo nové pořízení oltářů s bohatou výbavou. Téměř vše však zaniklo za velkého požáru v roce 1845. Archivními doklady zatím nelze autorsky připsat „*křtitelnici tvaru kotlíku z tmavomodrého mramoru s příkrývadlem od řezbáře uměle zhotoveným*“⁶ ani zničené sochy sv. Prokopa a sv. Vojtěcha na oltáři sv. Jana Nepomuckého (1736 – 1738) a sochy sv. Rocha a sv. Šebestiána na oltáři sv. Karla Boromejského (1736 – 1738). Je sporné, zda dodnes dochované sochy Pieta a Loučení Krista s Marií jsou od Jiřího nebo Františka Pacáka. Stolice radních na epištolní straně presbyteria byly dodány neznámým řezbářem za 87 zl. roku 1746.

⁶ Dějiny města Poličky, Jindřich Růžička a Josef Krušina

Z dalších obrazů je uváděn cyklus výjevů za života apoštola Jakuba od poličského měšťana, malíře Leopolda Felixe, a literátským bratrstvem pořízený votivní obraz P. Marie jako patronky literátského kůru. Na některém z obrazů umístěných na literátském kůru bylo vyobrazení města Poličky z let 1711 – 1727. Obraz sice shořel, ale dochovala se kopie mimořádné dokumentární ceny.

KŘÍŽOVÁ CESTA

U kostela byly po jižní a východní straně mezi opěráky zastřešené kaple pro čtrnáct zastavení křížové cesty. Monumentální křížovou cestu se 47 polychromovanými dřevěnými sochami v životní velikosti vytvořil František Pacák.

Vysvětili ji roku 1748 františkáni z Moravské Třebové.

Hřbitov a křížová cesta u kostela je v roce 1785 popisována následovně: „*Na tem hřbitově proti dveřím kostelním kříž velký dřevěný s plechovým Kristem, železnou tabulkou misijní, dřevěnou mříží obtažený, u toho kříže měděná zasklená lucerna. Jeden roh krchova jest zdí kamennou přehrazený, do kterého dvírka s petlicí a visutým zámkem zaopatřena. Křížová cesta ... okolo kostela mezi pilířema na způsob 14 kapliček dílem z prken a dílem z kamení s dvírkama a rýglema zaopatřeny ... Všechny jmenovaný figury štafírovány, Při všech těch kaplich vynachází se u jedné každé jedna železná mříže*“⁷. U každého zastavení je uveden počet figur. Většinou se jednalo o výjevy se třemi postavami, u prvního zastavení „Kristus je odsouzen na smrt“ bylo pět „*statuí neb osob*“, osmé zastavení „Kristus utěšuje pláčící ženy“ tvořilo šest postav.

Ondřej Andršt (Andressi) – poličský měšťan a malíř je blíže neznámou postavou. Víme, že autorem nedochovaného obrazu z hlavního oltáře kostela (1752) a že skončil jako penězokazec. Pokud mu bylo zadáno malování obrazu hlavního oltáře, musel být nepochybně autorem kvalitním. Obraz však zničil zdejší požár stejně jako oltářní obraz sv. Karla Boromejského a sv. Anny. Žádné další archivně doložené dílo neznáme. Bývá mu připisován soubor obrazů a nástrojná freska v radniční kapli, avšak bez opory v písemných dokladech.

⁷ Kostel sv. Jakuba, David Junek

Jiří Pacák (narozen kolem 1670) je významným představitelem dynamického proudu východočeského baroka. V Poličce byl usazen v letech 1716 – 1719. Později jeho sochařská dílna působila v Litomyšli. Z jeho tvorby je nejvýznamnější morový sloup v Poličce. Pro poličský kostel vytvořil kazatelnu (1738) a možná i víko křtitelnice a sochy sv. Prokopa a sv. Vojtěcha na oltáři sv. Jana Nepomuckého a sochy sv. Rocha a sv. Šebestiána na oltáři sv. Karla Boromejského. Možná z jeho ruky pocházejí dochované sochy Pieta a Loučení Krista s Marií (pokud nejde o práci jeho syna).

František Pacák - byl synem a následovníkem Jiřího Pacáka. Jeho dílna sídlila v Litomyšli, ale vazbu k Poličce dokládá sňatek s Žofíí Aulíčkovou roku 1750.

Nejvýznamnější prací pro poličský kostel je křížová cesta (1748). Dále patrně vytvořil sochy zemských patronů na hlavním oltáři – sv. Václava a sv. Víta (1752).

Požár kostela roku 1845

Požár, který zachvátil královské věnné město Poličku v noci z 10. na 11. července 1845, znamenal pro město největší katastrofu v novodobých dějinách. Zničil i jeden ze symbolů města od středověku – děkanský kostel sv. Jakuba Většího. Zkázu kostela popsal historiograf Poličky, městský fyzik (lékař) Jan Nepomuk Eiselt (1805 – 1868).

Magistrát zprvu usiloval o zachování stavby, kterou se snažil s nemalými náklady opravovat. Klenba presbytáře se sice po vytrvalých deštích zřítíla, nicméně hned v roce 1846 byly zřízeny prozatímní střechy nad presbytářem, bočními loděmi, zvonící a posledním zastavením křížové cesty. Podepřeno bylo podklenutí kruchty a klenba sakristie. Zednický mistr Frans Beran vyhotovil v prosinci 1847 plány obnovy kostela. Podle dochovaného souboru výkresů, které jsou dnes nejcennějšími dokumenty pro rekonstrukci gotické podoby kostela, se počítalo po statické stránce s téměř banálními úpravami spočívajícími ve stažení zdí hlavní lodi kleštinami. Beran pouze navrhl klenbu hlavní lodi, novou klenbu chóru a přezdění snesených horních pater věže. Zvonice měla být zbořena na úroveň přízemí, které mělo zůstat jako předsíň.

Přesto došlo v roce 1851 k radikální změně dosavadního přístupu. Zřejmě souvisela s nástupem městského lékaře Josefa Smoly do funkce purkmistra Poličky v roce 1848. I když byl Smola v roce 1851 odvolán, o to více se věnoval plánům a projektům kostela. Agilní Smola nechal ohledat zdivo kostela z postaveného lešení 13. března 1851 c. k. vrchním zemským inženýrem Antonem Ignatzem Wachem a stavitelem Franzem Schmoranzem starším – ten byl za svého života vnímán jako významná osobnost nadregionálního významu, které se dostalo řady veřejných ocenění. V našem regionu vykonával i funkci konzervátora – tj. odborníka provádějícího státní dozor nad obnovou památek. Bylo rozhodnuto o rozsáhlé demolici staré stavby. Při vlastním provádění prací byl rozsah bourání podstatně větší a došlo fakticky k demolici celého kostela. Smola se zasadil o „gotický“ styl nového

kostela, který se v dobovém kontextu uplatňoval u církevních staveb. Projekt byl svěřen Antonínu Wachovi. Soubor jeho plánů, předložených ke stavebnímu řízení krajskému úřadu v Pardubicích, je datován 24. února 1852. Akademicky školený Wach se snažil respektovat starší části stavby. Byl si zřejmě vědom historické a architektonické hodnoty gotické obkročné klenby severní předsíně a gotickou hvězdicovou klenbu severní boční lodi „ citoval“ i v nové kapli P. Marie a Božího hrobu po jižním boku chóru. Prováděcí plány rozkreslil František Schmoranz st. Pod jeho vedením byl Wachův projekt doveden do podoby „ slohově čisté“ a řemeslně dokonalé architektury. Severní předsíň byla stržena a zanikly i hvězdicové klenby severní lodi. O přesném rozsahu demoličních prací účty ani Schmoranzovy plány nevyprávějí. Z rozdílného materiálu soklu presbytáře a soklu trojlodí lze usuzovat, že ze starého kostela zůstala nakonec zachována jen pata kněžiště. Je možné, že Schmoranzův postup ovlivnily Smolovy představy o nové dominantě města.

Další osudy kostela ve 20. století

V roce 1931 byl kostel vymalován, což byla akce technicky i finančně náročná. Lustr byl osazen v prosinci 1934, dvanáct hvězd v kompozici lustru odkazovalo k P. Marii. Pětícípé hvězdy snad odkazovaly na Hvězdu Mesiášovu či Pět svatých ran Páně.

V roce 1920 byla zrušena funkce pověžného. V roce 1947 byl zásluhou Musejního spolku zpřístupněn veřejnosti byt pověžného jako rodná světnička hudebního skladatele Bohuslava Martinů. Ještě za jeho života byla v roce 1957 u vchodu do věže osazena pamětní bronzová deska. Kostela se dotkla i politická zvůle komunistického režimu. Dne 23. září 1949 farníci přivolaní zvonem zabránili Státní tajné bezpečnosti v zatčení děkana Jaroslava Daňka. Následoval rozsáhlý soudní proces.

V roce 1970 byla odstraněna dožilá břidlicová krytina a nahrazena červeně natřeným plechem. Ten byl v roce 2000 nahrazen černými šablonami volně imitujícími břidlici. V roce 2002 byla dokončena diskutabilní nová liturgická úprava interiéru.

Teprve stavebně historický průzkum kostela iniciovaný muzeem a na náklady města provedený v roce 2004 Pavlem Borským nově zhodnotil a popsal starý kostel a poprvé obšírně publikoval materiály o novém kostele. Usilovná práce je završena touto publikací, která přináší řadu zcela nových poznatků.

Chrám sv. Jakuba Většího prochází dějinami jako němý svědek prosperity i úpadku města - připomíná zlatý věk v období vrcholné gotiky a baroka i vzepětí města po ničivém požáru v roce 1845. Patřil vždy k nejpřednějším stavbám města. Jeho nynější novogotická podoba ukazuje ideál ušlechtilých proporcí 19. století i pečlivou řemeslnickou práci. Monumentální oltářní socha sv. Jakuba od Václava Levého byla chápána jako skvost již jeho současníky. Světově proslulým se stal kostel jako rodiště slavného hudebního skladatele Bohuslava Martinů. Kostel sv. Jakuba v Poličce je významnou památkou českých kulturních dějin. Kostel však byl vystavěn a až do dnešní doby slouží jako místo modlitby – jako dům Páně.

Nejslavnější poličský rodák

Město Polička si uvědomovalo výlučnost svého rodáka, a proto ještě za skladatelova života začalo pečovat o umělce důstojnou propagaci, už v roce 1934 připomněl Musejní spolek Palacký slavného poličského rodáka malou výstavou o skladatelově životě a díle.

V nevyužívané světničce byla v roce 1937 zřízena pozorovatelná Civilní protiletectvé ochrany, včetně trvalé telefonní stanice. V roce 1939 se začalo uvažovat o obnově světničky a o jejím zpřístupnění veřejnosti u příležitosti skladatelových 50. narozenin. Realizaci myšlenky však blokovala okupace.

Poprvé byla světnička otevřena veřejnosti až po válce – 10. srpna 1947, především díky péči pracovníků Musejního spolku Palacký. Při této příležitosti vydal Musejní spolek Palacký básně Miloslava Bureše „O věži svatého Jakuba“. Světnička byla přístupná do roku 1953. Poté byl Musejní spolek Palacký donucen vzdát se jí „ve veřejném zájmu“, začala být totiž využívána jako vidová hláska, avšak jen do roku 1957. Tehdy se začalo uvažovat o jejím znovuotevření, což se podařilo v roce 1958 – v souvislosti s uvažovaným příjezdem Martinů do Československa u příležitosti mezinárodního hudebního festivalu Pražské jaro 1958. V jeho rámci by samozřejmě navštívil také rodnou Poličku, kterou neviděl dvacet let. Sourozenci Bohuslava Martinů tehdy věnovali muzeu rozsáhlý soubor nábytku a předmětů z původního vybavení rodné světničky, která tak dostala přibližně tu podobu, jakou měla v době umělceho dětství.

Světnička je od té doby až do současnosti přístupná veřejnosti. V roce 1970 byla pořízena kovaná mříž oddělující kuchyňku od obytného pokoje. Autory návrhu s vykováním autogramem B. Martinů – úryvkem z partitury barytonového sóla Otvírání studánek „Jsem doma...“ – jsou akademický malíř Jiří Binko a architekt Zdeněk Binko, kovářské práce provedli umělecký kovář Jan Smrž a M. Prokop.

V souvislosti s připomínáním Bohuslava Martinů v Poličce bylo v roce 1945 Třebízského náměstí, kde se nachází kostel sv. Jakuba, přejmenováno na náměstí B. Martinů.

V roce 1957 byla u vchodu kostela sv. Jakuba slavnostně odhalena bronzová pamětní deska B. Martinů, jejímž autorem je akademický sochař Josef Kadlec. V rámci oslav 25. výročí skladatelova úmrtí byl v roce 1984 slavnostně odhalen skladatelův náhrobek na hrobě rodiny Martinů. Žulový náhrobek byl proveden podle návrhu akademického sochaře Milana Knobloch, který je autorem bronzové sochy Bohuslava Martinů, jež byla odhalena v poličském parku v roce 1990. Z roku 1984 pochází také stávající podoba stálé expozice o životě B. Martinů v poličském Městském muzeu a galerii.

Rodná světnička a v neposlední řadě hudba Bohuslava Martinů figurovala ve filmu české režisérky Andrey Sedláčkové *Oběti a vrazi* z roku 2000. Zejména v rámci poličských hudebních festivalů *Martinů Fest* a *Polička 555* bývá koncertně využíván prostor kostela, rovněž ohoz věže, odkud každoročně zaznívá věžní hudba v podání Fanfárového orchestru stráže Praha.

Bohuslav Martinů zemřel ve švýcarské kantonální nemocnici v Liestalu 28. 8. 1959. Pochován byl v blízkém Schönenbergu, na soukromém pozemku venkovského sídla přítele Martinů a mecenáše umění Paula Sachera. O dvacet let později, v roce 1979, byly jeho ostatky exhumovány a převezeny do rodné Poličky. Až v rodinném hrobě, na dohled od místa narození, snad našel světoběžník Martinů kýžené místo věčného spočinutí.

2. Komponované náměstí

Uprostřed poličského náměstí stála od středověku radnice. Před její východní průčelí byly v roce 1727 postaveny dvě kašny a mariánský obelisk (morový sloup). V letech 1734 – 1744 byla vystavěna nová radnice, která ve svém středu uplatnila věž původní gotické radnice. Nepochybně se nejednalo o izolované stavební podniky, ale o promyšlený urbanistický záměr. Mariánský obelisk je vidět při vstupu na náměstí ze všech čtyř hlavních ulic – mohutná radnice je umístěna tak, aby ani z jedné strany nezakrývala obelisk. Ten stojí přímo proti vchodu do radnice a dvě kašny symetricky doplňují kompozici. Ačkoliv o tom nemáme žádné písemné doklady, lze uvažovat o autorství Františka Maxmiliána Kaňky, kterému je připisován projekt radnice i architektonická kompozice mariánského obelisku. Císařský architekt František Maxmilián Kaňka patřil mezi nejžádanější, ale i nejdražší autory své doby. Ve 20. a 30. letech vedl zámecké a klášterní stavby v sousední Litomyšli, kde také spolupracoval se sochařem Jiřím Pacákem.

Ke komponovanému náměstí uvádí historik umění Ivo Kořán: „ Tento barokní soubor je pro svou dobu fenoménem naprosto výjimečným. Nevelké město se tu evidentně inspirovalo výzdobou předních měst království a prezentovalo se jako kulturní centrum regionu. Užilo forem dynamického baroka a ve spolupráci tvůrců pražských i domácích vytvořilo promyšlený organický soubor stavby a soch, jež si nezádá se skvělými podniky šlechtickými. Výjimečné je už samo zbudování radnice uprostřed náměstí a představený kolos statue, jak svými rozměry, tak zejména kvalitou provedení předčí obdobné monumenty v kraji. Tato nobilitace města skrze stavbu a sochy je také nepochybně projevem pravověří v kraji, který byl v té době ještě stále proniknout herezí.“

Kašna se sochou sv. Jiří a kašna se sochou sv. Michaela archanděla

Roku 1727 sjednala městská rada s královéhradeckým dlaždičem Jiřím Slepíčkou nové vydláždění náměstí a ulic. Do kašen byla vedena voda samospádem dřevěným potrubím z Troubného rybníka. Horní kašnu tesal roku

1727 Jiří Pacák za 350 zl., sochy na kašny – sv. Jiří za 100 zl., sv. Michaela za 62 zl.

Ve středu čtyřbokého bazénu je pilíř ukončený čtyřmi delfiny chrlicími vodu. Vzhůru stočenými ocasy nesou podnož sochy. Sv. Michael archanděl šlape po poraženém d'áblu a drží ve vztyčené ruce meč a ve druhé ruce oválný štít s iniciálami IHS, což je zkratka jména Ježíš v řečtině. V západní církvi nabylo nového významu: Iesus Hominum Salvator, což značí: Ježíš, spasitel lidí. „Posvátný monogram“ přijali za svůj znak Jezuité. Pod iniciálami jsou tři hřeby z kříže. Sv. Jiří klečí na drakovi a vráží mu kopí do tlamy. Běžné schéma je v Poličce pozmeněno, nejde o draka, ale o dračici, což by mohlo vést k obsáhlému výkladu o záměrech umělce či objednavatele.

Při ikonografickém výkladu bychom souboru neměli vkládat význam, který by byl době vzniku cizí. Poněvadž sv. Jiří byl rytířským patronem a jeho oblíba s odchodem středověku ustupovala, je s podivem, proč se objevuje na náměstí královského města. Vysvětlení můžeme patrně hledat v bezprostřední vazbě na sousední kašnu. Archanděl Michael poráží d'ábla, sv. Jiří zabíjí draka jako symbol zla či d'ábla. Obě sochy tedy nesou společné poselství, které snad můžeme vyložit jako porážku d'ábla, či přeneseně jako vítězství pravé víry. To by ve zdejším heretickém kraji mohlo prezentovat postoje městské rady a její rozhodnutí vymýtit jinověrce na svém panství.

O původní barevnosti soch nemáme informace. Běžně se však ponechával pískovec v přírodní barvě, ale opatřoval se monochromním nátěrem imitujícím dražší kámen – zpravidla bílý mramor.

Socha sv. Jana Nepomuckého

Při příležitosti městské zakázky na výzdobu kašen objednal u Jiřího Pacáka měšťan Václav Tichý, syn konšela, sochu blahoslaveného Jana Nepomuckého. Při odhalování sochy roku 1727 se konala před domem konšela Tichého střelba z mozdířů. Socha stojí na štíhlém okoseném zužujícím se podstavci, který je dole rozšířen volutami a nahoře ukončen římsou. Cenná je polychromovaná soška ve sbírkách poličské galerie – možná jde o model k definitivní soše.

Vztyčením sochy se projevovala katolická uvědomělost poličského měšťanstva. Názory českých evangelíků byly zcela opačné a na místo úcty se od nich Jan Nepomucký dočkal hanopisných letáků pašovaných ze Saska. Pamflet s názvem Ohláška, který je dochován v opisu z obce Borová, je dnes uložen v poličském muzeu.

Generální vikář Jan z Pomuku, hájící církevní práva ve sporu pražského arcibiskupa a krále Václava IV., zemřel roku 1393 na následky mučení a jeho tělo bylo vhozeno do Vltavy z Karlova mostu. Václav Hájek z Libočan vytvořil legendu, dle které byl Jan Nepomucký umučen pro nevyzrazení zpovědního tajemství královny. V místě nalezení Janova těla se prý zjevila pětice světél (proto k atributům patří svatozář s pěti hvězdami). Roku 1721 byl blahoslaven a roku 1729 svatořečen, což provázely obrovské slavnosti. Jeho obliba byla rozšířena po celé habsburské monarchii, ale i daleko za jejími hranicemi – samotná Marie Terezie věřila, že vděčí sv. Janu Nepomuckému za udržení Českého království v rodových državách. Kult dostává trhliny články osvícenců v roce 1782.

2. 1. Mariánský obelisk – morový sloup

- je nejen nejvýznamnější památkou barokního sochařství v Poličce, ale patří i k umělecky nejhodnotnějším a nejmonumentálněji koncipovaným dílům českého baroka. Jak uvádí historik umění Vratislav Nejedlý: „Jen stěží lze nalézt období a to i mezi sloupy Matyáše Bernarda Brauna. Jen u málokterého sloupu jsou míry, proporce a kompoziční gradace od základu k vrcholu tak působivě stanoveny a rozvířeny, jako právě u poličského sochařského kolosu.“

Pojednání o obelisku je rozděleno do částí zabývajících se názvem, historií, popisem, nápisy, barevností a mědirytinou.

Název

Přímo na obelisku je latinsky uvedeno: socha (colossus) věnovaná slávě Mariině, postavená ku cti P. Marie a svatých ochránců, na jejichž přímělu město bylo zachráněno od nákazy, když zuřil hrozný mor... Jiří Pacák v korespondenci používá termín „statue“ (tj. socha) a „pyramida Nejsvětější P. Marie“. V dobové korespondenci se píše o „sloupu Neposkvrněného početí naší milé Paní“. Odborná literatura nejčastěji používá označení mariánský sloup.

Dle architektonického názvosloví nejde o sloup, ale spíše o obelisk. Obelisk je vysoký komolý jehlan (čtvercového, v baroku i trojúhelného půdorysu). Jeho počátek je v Egyptu, v Evropě se rozšiřuje od renesance, často jako urbanistický prvek na náměstích.

Používání termínu sloup je zobecnělé, srozumitelné, ale nepřesné. Použitelný by byl termín mariánského sousoší či mariánský monument.

Historie. Obelisk byl zbudován v letech 1727 – 1731 k počtě P. Marie a jako dík za odvrácení moru od města v roce 1713. Poličský děkan Karel Leopold Nepauer žádal v březnu 1727 pražskou konzistoř, aby vyhověla žádosti magistrátu, „který chce postavit a k veřejnému uctívání vystavit kamenné sochy pro rozmnožení úcty k Nejsvětější Panně Marii bez poskvrny hříchu počaté...“. Dále děkan píše: „mám naději, že z toho vzejde převeliká čest a úcta...“⁸. Ačkoliv archivní doklady chybí, bývá architektonická kompozice připisována Františku Maxmiliánu Kaňkovi. Při určení sochaře není pochyb – byl jím Jiří Pacák, stejně tak nepochybujeme o datu dokončení roku 1731.

Obelisk stojí na východní straně náměstí, přímo proti vchodu do radnice. Ačkoliv je sousoší běžně označováno jako sloup, o sloup ani pilíř ve skutečnosti nejde. Základem je trojboký obelisk, ovšem v dolních patrech náročně architektonicky členěný a po celé výšce opatřený sochami světců a andělů a ve vyšších partiích „zahalený“ oblaky. Trojboký půdorys jednoznačně odkazuje ke sv. Trojici. Okolo přízemí obíhá stupňovitě balustráda, na pilířích v nárožích obelisku stojí sochy sv. Jáchyma a sv. Anny, tedy rodičů P. Marie a dále socha sv. Josefa – manžela P. Marie a pěstouna Páně. Socha sv. Josefa měla původně v ruce kovovou pozlacenou lilii. Ikonografický program tedy začíná rodinou P. Marie a jejím neposkvrněným početím. Sochou neposkvrněného početí P. Marie obelisk vrcholí – je zde tedy dosaženo naprosté jednoty. Pacák mistrovsky zvládnul dynamické pojetí pohybu i gest.

První patro je ukončeno dynamicky zvládnutými římsami, okosená nároží jsou pokryta dekorem, ve stěnách jsou prolomeny výklenky, v nichž na tamburech stojí

⁸ Mariánský obelisk a barokní sochy, David Junek

sochy. Přímo proti radničnímu vchodu, v hlavní pohledové ose, je socha sv. Václava, dále sv. Víta a sv. Floriána. Na římsách v nárožích paty druhého patra stojí sochy sv. Šebestiána, sv. Rocha a sv. Karla Boromejského. Všichni jsou protimírovými patrony a jejich umístění je naprostou nezbytností. Sv. Roch měl poutnickou hůl původně delší a ukončenou křížem.

Na stěnách jsou v kartuších tři mariánské reliéfy, které lze díky nápisům jednoznačně ikonograficky identifikovat. Jde o vyjádření vztahu P. Marie ke třem božským osobám a opětovnou připomínku sv. Trojice. Reliéfy bývají v literatuře nesprávně označovány jako Zvěstování, Nanebevzetí a Korunování P. Marie. Správně jde o výjevy: Pokorná služebnice Hospodina, Matka Syna Božího a Nevěsta Ducha Svatého

Třetí, nevysoké, patro je architektonicky členěno a ukončeno mohutným oblakem, ze kterého vyrůstá štíhlý trojboký obelisk, obalený obláčky a postavami a hlavičkami andílků.

Sousoší vrcholí sochou P. Marie. Tělo obelisku je zakončeno trojbokou jónskou hlavicí, na které je oblak se zeměkoulí ovinutou hadem, držícím v tlamě Evino jablko. Ďábel je však rozdrčen P. Marií, jejíž čistotu symbolizuje srpek měsíce. Svatozář P. Marie tvoří dvanáct hvězd symbolizujících počet apoštolů. P. Marie je zobrazena jako prostovlasá mladá dívka ve věku třinácti let, s rukama sepjatýma k modlitbě. Toto zpodobení je označováno jako Immaculata, tzn. Neposkvrněné početí P. Marie.

2. 2. Gotická radnice

Nejstarší radnice v Čechách. První pokus o výstavbu radnice máme dobře doložen v Praze. Větší Město pražské mělo už v polovině 13. století rozvinutou správu a samosprávu. Ta se scházela v rychtě a pak v domě některého konšela, shromáždění celé obce se odehrávalo v kostele sv. Mikuláše. Obec Většího Města pražského požádala roku 1296 krále Václava II. O povolení ustanovení městského písaře a koupi domu k radnímu účelu, neboť město *„musí často s hanbou vyslechnout poznámky od šlechticů i měšťanů, kteří Prahu navštíví, že nemá dům radní, jaký ostatní hlavní města již delší dobu mají a v němž by se projednávaly obecní záležitosti. Takto musí městská rada hledat ke svým schůzkám každodenně jiné místo.“*⁹

Návrh byl zamítnut.

Datování poličské radnice

Polička byla po polovině 14. století prosperujícím a zámožným královským věnným městem. I když nám chybějí písemné prameny, dostatečně výmluvné jsou doklady stavební aktivity té doby – kamenné městské opevnění, novostavba kostela sv. Jakuba, dláždění města a také výstavba radnice jako sídla městské samosprávy.

Dobroslav Líbal datoval v roce 1988 klenbu v prvním patře věže radnice do doby po polovině 14. století. Archeologický průzkum v roce 1990 odhalil v interiéru věže původní povrch náměstí, bez stop dláždění. Jan Sommer (2004) upozorňuje na obtížnost datování architektonických článků, připouští možnost, že žebra klenby, která jsou příbuzná s lucemburskou architekturou, by mohla být z doby po roce 1360, ale mohla by být i mladší. S opatrností zařazuje vznik konzol do let 1390 – 1410, spíše však do doby kolem roku 1450. Zda je klenba současná s konzolami, nelze nyní bezpečně rozhodnout. Jak je tedy zřejmé, bezpečné doklady pro datování radnice nemáme. Výstavba radnice mohla probíhat po polovině 14. století, ale i v celém průběhu 2. poloviny tohoto století. Vyloučeno není ani mladší vložení klenby či konzol.

⁹ Polička – Městem krok za krokem, Jaroslav Jan Glöser

Za nejstarší písemnou zprávu o radnici byl považován zápis z roku 1472 v městské knize: „*tu jest slíbil proti našemu zámku a našim lidem nebýti*“.¹⁰ Nejnovější výklad termínu „zámek“ v českém prostředí 15. století však ukazuje spíše na vyjádření pojmu opevněného města. Nejstarší známý zápis o radnici je až z roku 1547.

Podoba gotické radnice

Stavebně historický průzkum provedený Státním ústavem pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze v roce 1975 přinesl řadu nových poznatků, ale mylně situoval radniční budovu severně od věže. Až stavebně historický průzkum muzea z let 1986 – 1993 a objev nejstaršího vyobrazení města v roce 1986 přinesl základní a nové informace. V roce 1990 byl proveden archeologický průzkum, který přispěl k dataci radnice a navíc vyvrátil romantické názory, že do radniční věže ústily chodby z měšťanských domů.

Okázalá stavba mohla mít vzor v radnici Staroměstské nebo malostranské. Její umístění do středu náměstí i její věž dokládají sebevědomí i finanční možnosti poličského patriciátu. Nevíme, zda v počátcích své existence měla i funkci kaufhausu. V této souvislosti je zajímavá, leč písemnosti pro 14. a 15. století nedoložená, funkce nárožní parcely čp. 112 (dnešní muzeum), kde před r. 1613 byly prodejní kotce.

Radniční věž

Radnice stála ve středu náměstí, radniční budova měla v severozápadním nároží hranolovou věž, která se dochovala a můžeme ji dobře rekonstruovat. Věž má čtvercový půdorys o stranách 6x 6,5 m a síle stěn v přízemí a prvním patře cca 1,7 m. Stavba z pečlivě rovnané místní lomové opuky měla nároží zpevněné pískovcovými kvádry, které však měly pouze technické poslání, před ostatní zdivo nepředstupovaly a byly omítnuty.

Stavba radnice byla zahájena v roce 1734 nebo 1739, ještě v roce 1743 je doložena práce na venkovním lešení a ke zprovoznění došlo roku 1744.

¹⁰ Polička – Městem krok za krokem, Jaroslav Jan Gloser

Na fasádě nad okny přízemí i druhého patra jsou mušle, okna prvního – hlavního – patra jsou zdobena nejhonosněji. Pod dynamicky zvláňnými nadokenními římsami jsou

v bohatém štukovém dekoru umístěny individuálně pojaté busty a masky – busty portrétního a masky karikaturního charakteru. Busta v ose východního průčelí představuje – s ohledem na vavřínový věnec – idealizovanou podobiznu císařovny. Nepůjde však o Marii Terezií, ale o císařovnu vdovu Alžbětu Kristinu, která jako královna vdova užívala důchodu z královského věnného města Poličky a zároveň mu byla vrchností. V ose západního průčelí je jediná zvířecí maska – hlava jelena. Má vztah k pranýři, který stával dole. Busty jsou na každé stěně v páru, dále je v tomto patře šestnáct masek. V druhém patře je na východní a západní stěně celkem deset masek divadelního charakteru. V přízemí na tumbových hlavicích pilastrů je dvacet masek hrubých výrazů. Další maska je pod městským znakem v tampanonu, další nad bývalým pranýřem a tři jsou provedeny v kamenném portálu – celkem je tedy na fasádě 61 individuálních masek a bust. Jejich ikonografický program neznáme. Neznáme ani jejich autora, přesto jde o rozsáhlý soubor vynikající barokní plastiky.

Radnice byla dokončena roku 1744. Jejím severozápadním nárožím prochází z 1. do 2. patra kaple sv. Františka Xaverského, vysvěcená roku 1751. Obraz hlavního oltáře představuje světce, jak křtí pohanskou královnu. Po bocích stojí sochy sv. Ignáce z Loyoly a sv. Františka Borgiáše – je tak představena trojice jezuitských světců. V Poličce neměli jezuité sídlo a lze se tedy domnívat, že v zasvěcení kaple měšťané vyjádřili svoji neochvějnou katolickou víru a odhodlání podporovat misijní činnost na svém panství, kde žilo množství tajných evangelíků. Autorství soch je připisováno, ovšem bez archivního doložení, Řehoři Thénymu. K výzdobě oltáře náleží dále dva velcí andělé, skupina andílků a Duch svatý.

V bočním výklenku je nevelká dřevořezba skupiny Kalvárie, od Jiřího Pacáka z doby kolem roku 1730. Tato dynamicky pojatá skupina je známá v řadě variant a můžeme se domnívat, že tyto drobné skupiny byly ve své době oblíbené a hojněji dodávané.

OPOŽDĚNÝ HISTORISMUS A SECESE

1900 – 1918

Kolem roku 1900 se nezdálo, že Polička zažije architektonický rozmach. Minuly jí hlavní železniční trati, až v roce 1896 sem zamířila lokální dráha za Svitav do Skutče. Proto se v Poličce usadilo málo průmyslových podniků. Rozvoj města omezovaly také zvláštnosti jeho samosprávy. Ta se dělila na takzvanou osadu města Poličky „uvnitř hradeb“, bohatou a velmi spořivou zároveň, a na politickou obec, která zabírala celé území města a měla velkorysejší představy o jeho budoucnosti, k jejich naplnění ale neměla dost peněz.

V letech 1899 – 1901 obohatila Poličku mohutná budova učitelského ústavu, přeměněného v roce 1919 na gymnázium, město pro ni vyhledalo pozemek mimo své jádro, na okraji polí za Synským rybníkem, kde se po roce 1918 k ústavu připojila celá nová čtvrť. Soutěž na projekt budovy vyhrál Pražan Vratislav Pasovský, kterého známe jako autora architektonické úpravy Petřínské rozhledny. Ústav tento tvůrce pojal jako palác pro vzdělávání, v běžném novorenesančním stylu tehdejších rakousko – uherských školských zařízení. O doplnění novorenesančního rozvrhu fasád rostlinnými ornamenty se asi postaral držitel druhé ceny soutěže, architekt Čeněk Kříčka z Kolína, jemuž město zadalo provedení stavby.

S těmito rostlinnými ozdobami pronikla na půdu Poličky secese. Podruhé, ač opět v eklektickém duchu, se tak stalo v domě učitele Adolfa Vaníčka v Husově ulici 318 (1902). Pardubický architekt Boža Dvořák, podle jehož návrhu se mimochodem v roce 1916 obnovil barokní tvar věže poličské radnice, napodobil ve Vaníčkově domě nejranější pražské secesní vily od architektů Dryáka či Papeže. Průčelí Dvořák korunoval stupňovitým novorenesančním štítem, do jehož čisté plochy už secesním způsobem volně vkomponoval rozměrný reliéf *Jana Husa v plamenech* od sochaře Viléma Amorta.

Přední pražský architekt a urbanista Vladimír Zákres, průkopník takzvaného regionálního plánování a autor slavné knihy *Praha budoucí – projekty zítřka* (1922), vypracoval z jara 1913 parcelační plán nezastavěných pozemků za Synským rybníkem. Městská rada Zákresův projekt ihned schválila, mimo jiné proto, že autorova rodina pocházela z Poličky a město svým rodákům důvěřovalo.

NOVOKLASICISMUS, RONDOKUBISMUS, EXPRESIONISMUS

1918 – 1925

Po vzniku Československé republiky v říjnu 1918 se Polička začala měnit. Mezi staviteli, kteří se v té době objevovali, zněla jména jako Jindřich Mach, Oldřich Liska, Vladimír Zákrejs, Václav Flegl, Pavel Janák a Josef Gočár.

Městské domy chtěl Liska ztvárnit i jako architekt. Navrhl pro ně dvoubarevné, výrazně plastické, různými válečky a obloučky ozdobené fasády v „národním“ rondokubistickém stylu, od něž si jeho tvůrci Pavel Janák a Josef Gočár po roce 1918 slibovali, že náležitě vyjádří českou a slovanskou identitu nové republiky. Pro Poličku, české město na samé hranici sudetoněmeckého území, nebyl tento vlastenecký obsah rondokubismu zanedbatelný. O popularitu tohoto stylu ve východních Čechách se zasloužilo Janákovo krematorium v Pardubicích (1921 – 23), jehož vůdčí myšlenku *Jitřenka* výstižně charakterizovala jako „staroslovanskou svatyni“.

Jitřenka Věnovala domům za Synským rybníkem málo pozornosti. Více se její zájem zaměřil na souběžnou akci, stavbu poličského divadla čili Tylova domu. Družstvo pro výstavbu tohoto domu, složené hlavně z místních ochotníků a vedené v tu dobu úředníkem nemocenské pojišťovny Františkem Martinů, pro něj získalo pozemek ve Vrchlického ulici 53, v přímém sousedství historického jádra města. Ve veřejné soutěži, vypsané na projekt divadla v roce 1921, zvítězili pražští učitelé architektury Antonín Mendl a Václav Šantrůček. Martinů poté musel odrážet útoky lidí, kterým se vyprojektovaná budova jevila jako příliš velká a nákladná, přesahující možnosti nebohatého družstva. Opravdu trvalo osm let, než stavitel Bandouch divadlo dokončil, a družstvo pak už nikdy nevybředlo z dluhů.

Mendl a Šantrůček dali divadlu chrámové vzezření, což v *Jitřence* 1929 vystihly oslavné články historika Jana Aloise Cupala. V mnoha ohledech se však autoři od tradičního chrámového vzhledu propracovali k modernější architektuře, která se po stylové stránce pohybuje na rozhraní předválečného jehlancového kubismu a poválečného expresionismu.

Svůj projev nezaložili Mendl a Šantrůček na zdobení a ornamentu, ale na protikladech světlých a zastíněných ploch.

Stejně dramaticky jako světla a stíny na nás mají působit kontrasty šikmých a vodorovných linií. Dnešní historici architektury kladou u poličského divadla důraz na orientalizující, pagodovité rysy jeho siluety. Byla to dlouhá doba realizace, proč architekti tuto originální stavbu nepublikovali v odborném tisku a nepostarali se tak o její širší ohlas.

V dnešní době a vlastně několik let pozpátku, žije Tylův dům díky několika málo dobrovolníkům veselým a bohatým životem, je to místo, kde se v divadelním klubu scházejí různé generace a propojují své názory na život, divadlo, muziku,...

Je to místo zábavy i odpočinku, místo, kde potkáte spoustu zajímavých lidí. Každý víkend zde vystupují kapely různých hudebních žánrů, ať je to rock, folk, punk, „Polička“ má ráda od všeho kousek. Díky Divadelnímu klubu se každý rok koná Poličské rockoupání, kde mají možnost své umění ukázat i začínající kapely, je otevřena divadelní scéna. Pokud se vrátím k Tylově domu jako takovému, je to jediné místo v Poličce, kde se kultuře dává volný průchod. Ať jsou to výstavy v malém sále, divadelní představení pro malé i dospělé, kinematografické představení a v zimním období zde probíhají taneční, plesy, rauty,...

Tylův dům v dnešní podobě je zcela jistě velkým zadostiučiněním pro ty, kteří v něj věřili v jeho počátcích.

PURISMUS A FUNKCIONALISMUS

1925 – 1935

Když pracoval na skladbách *Poločas* (1924) a *Vřava* (1926), věnovaných sportu a letectví, napsal nejslavnější poličský rodák Bohuslav Martinů několik textů, v nichž vystoupil proti přehnané vznešenosti symfonické hudby. Mladí architekti z Prahy a z Brna začali v téže chvíli útočit proti vznešenosti v architektuře.

Stavby, vytvořené s představou paláce či chrámu, i stavby příliš bohatě zdobené se podle těchto architektů dostávaly do rozporu s civilní atmosférou demokratické republiky a plýtvaly prý s prostředky celé společnosti i svou přehnanou nákladností. Místo toho česká avantgarda prosazovala architekturu, která se očistí od neekonomické nabubřelosti a zdobivosti a bude každou svou formu zdůvodňovat účelem či funkcí. S tímto programem se u nás prosadil purismus a funkcionalismus.

Puristicko – funkcionalistická architektura našla zalíbení v krabicovitém zjevu stavby. Tíhla k hladkým nezdobeným fasádám a plochým střechám. Puristicky laděné práce pražských architektů pro Poličku, vítězný soutěžní projekt Masarykových škol od Bedřicha Adámka, publikovaný v roce 1924 v prestižním časopisu *Stavba*, státní obytný dům v Havlíčkově ulici 209 od Oktáva Koutského a rozlehlá budova okresního úřadu v ulici Československé armády 485 od Františka Alberta Libry, svědčí o pochybnostech svých autorů, bude – li malé město na Vysočině schopné přijmout nové „- ismy“ v jejich čisté podobě.

Ve svých raných projektech a stavebách nakladl Šmíd na základní plochu fasády jednu či dvě vrstvy plastických trojúhelníků, aby jejich ostré stíny vytvořily na světlé stěně zajímavé obrazce. Inspiroval se v tom stavbami pozdního rondokubismu – například Janákovým palácem Škodových závodů. Šmídovy práce, jakkoli šlo o architekturu mnohem skromnější, mířily za větší čistotou a abstraktností. Různé druhy puristické stínohry lze pozorovat na Šmídově soutěžním projektu Masarykových škol (1925).

Soutěž na Masarykovy chlapecké a dívčí školy na nábřeží Svobody 447 (1927 – 28) Šmíd nevyhrál. Osada i obec mu však jejich návrh přesto zadaly, velké těleso škol vytvořilo dominantu nové čtvrti za Synským rybníkem. Stále je kryly valbové střechy. Čestný dvůr mezi postranními rivaly, otevřený k městu, měl jistě vytvořit náležité prostředí pro početné slavnosti, v jejichž pořádání si republika v prvních deseti letech své existence přímo libovala. Spíše než o hru stínů šlo tentokrát architektovi o barevný kontrast světlých ploch omítky a červených ploch z neomítaných cihel, prvek příznačný i pro jeho mladší díla. Stěny tu úplně nepopírají svou tloušťku, celek ještě vyznívá robustně a plasticky.

POZDNÍ FUNKCIONALISMUS

1935 – 1950

Jak osada „uvnitř hradeb“, tak i poličská obec se vyčerpaly svými investičními podíly na stavbě nové čtvrti za Synským rybníkem. Spolu s jinými místními institucemi musely navíc zhruba do roku 1935 čelit hospodářské krizi.

Pohlédneme – li na náročnější stavby, které v Poličce vyrostly po tomto datu, vyjde asi najevo, že také jejich architekti se řídili stylovými zásadami purismu a funkcionalismu. Na rozdíl od Bohuslava Šmída, jak se představil ve svých domech v Riegrova ulici nebo ve své vlastní vile, však autoři pozdějších poličských novostaveb nemířili ke krajním, nekompromisním polohám dobového stylu. Evangelický kostel na nábřeží Svobody 506 od pražského architekta Bohumíra Kozáka a poličského stavitele Josefa Macha, nová městská spořitelna na Palackého náměstí 184 od Pražana Jindřicha Freiwalda, okresní nemocenská pojišťovna ve Smetanově ulici 55, navržená pražským architektem Rudolfem Krausem, i pošta v ulici Tyršově 245 od Zdeňka Nevařila a Františka Buriánka, taktéž z Prahy, se v tom podobají důležitým poličským stavbám z druhé poloviny dvacátých let. Mají strohé fasády, kryjí je však sedlové či valbové střechy tradičního tvaru. Jejich objemy jsou výrazně členěné, nepochybně proto, aby tyto novostavby co nejvíce zapadly do svého prostředí.

Po obnovení republiky, v letech 1945 – 46, vypracoval pražský architekt Ladislav Machoň projekt celkové úpravy Palackého náměstí v samém centru města. S nepochopitelnou důsledností se Machoňova práce snažila vrátit všem frontám tohoto prostoru vzhled z doby empirového klasicismu. Návrh však zůstal na papíře, stejně jako funkcionalistický projekt nové poličské nemocnice od pražského specialisty na zdravotnické stavby Vlastimila Dohnala. Naposled se funkcionalismus dostal v Poličce ke slovu v budově transformační stanice za starou secesní elektrárnou v Hegerově ulici. Projekt této stavby se zrodil v Pardubicích, autora neznáme.

Výstavba Poličky od roku 1950 do současnosti čeká na podrobnější výzkum. Pokládám nicméně za jisté, že v tomto dlouhém období nevznikla ve městě žádná stavba, která by se svou hodnotou rovnala poličské architektuře z doby první republiky. Ta po sobě zanechala nejcennější památky v „druhém“ městském panoramatu za Synským rybníkem, v Tylově domě, ve Šmídově vile a ve spořitelně od Jindřicha Freiwalda.

Závěr

Město Polička se pyšní spoustou krásných památek, které je potřeba neustále restaurovat a opečovávat. Má štěstí, že tu žije spousta lidí, kterým stále záleží na tom, aby veškeré památky zůstaly co nejméně dotčené časem a vypadaly stejně, jako v letech, kdy vznikaly.

Ať už je to gotické opevnění, nebo městská radnice, stále je co vidět a město se snaží o to, aby sem neustále přicházeli noví návštěvníci, kteří se do města budou rádi vracet.

Vše působí tak dominantně, uličky města jsou jako z dřívějších časů a úsměv lidí je toho jen důkazem.

Polička, jako rodiště Bohuslava Martinů, pořádá každoročně několik hudebních festivalů, snaží se zaujmout všechny věkové kategorie občanů, nezávisle na tom, jaký hudební styl kdo preferuje.

Ráda bych závěrem zmínila například – Martinů Fest, Polička 555, Jazz Festival, Poličské rockoupání. Všechny tyto festivaly již mají své příznivce a své jméno po celé České republice a věřím, že i mimo ni.

V úvodu jsem si předsevzala, seznámit čtenáře s kouskem kulturní památky města Poličky. I když je to opravdu velmi malý výňatek, doufám, že v tom alespoň někdo najde něco blízkého, sama sobě. Je mnoho knih, mnoho vzpomínek rodáků, spousta poznatků z minulosti. Ale pokud vše nevidíte na vlastní oči a nenecháte na sebe dýchnout tu atmosféru, to, co jsem chtěla přiblížit, stačit nebude.

Pokud celou tuto práci shrnu, začala jsem gotickou architekturou, posléze novodobou architekturou, která vznikala v období dvacátého století. Věřím, že i v budoucím období se bude Polička rozvíjet nejen architektonicky, ale i literárně. Nezbývá než doufat v lepší časy.

Resumé

Zvědavý návštěvník míří v každém městě zcela jistě nejdříve na náměstí. Jinak to nemůže být ani v Poličce.

Ústředním objektem náměstí je určitě radnice, ale veškeré ostatní památky, ať už pocházejí z jakéhokoliv časového období, poutají naši pozornost stále znova a silněji. Skrývají toliko tajemství, života, historie...

Během několika procházek člověk zjistí, jak moc ho Polička získala. To, co jsem ve své práci chtěla přiblížit je jistý vývoj, ale spíše z kulturního života v Poličce.

Některá tajemství zůstanou skryta, některá data se mi nepodařilo vypátrat.

S městem bychom se však rozhodně loučit neměli, neboť jeho příběh nekončí.

Určitě se v něm skýtá ještě mnoho překvapení.

Resumé

In every town, a curious visitor leads his steps to the square first. So it is even in Policka. The main object in the square is the town hall but all other sightseeings, no matter when they were established, attract our attention again and more. They shelter so much mystery of life and history.

After a couple of walks, a man will realize Policka took him completely. In my work, I want to make a closer look to the progress but in a way of cultural life in Policka. Some of the mysteries will stay in the secret, some information I did not manage to search out.

But we should not say good bye to the town, because its story never ends. There are many surprises hidden for sure.

Použitá literatura:

Glose, Jaroslav Jan. *Polička. Městem krok za krokem*. Argo, 2003, 230 str.

Junek, David. *Polička. Barokní a gotická radnice*. Městské muzeum a galerie Polička, 2004, 48 str.

Junek, David. *Polička. Mariánský obelisk a barokní sochy*. Městské muzeum a galerie Polička, 2006, 40 str.

Junek, David, Borský, Pavel, Muchová, Martina. *Polička – Kostel sv. Jakuba*. Městské muzeum a galerie Polička, 2005, 48 str.

Krušina, Josef a Růžička, Jindřich. *Dějiny města Poličky*. Kruh Hradec Králové, 1968, 308 str.

Jitřenka. Časopis pro zábavu a poučení, Polička 1882 – 1943

Poličský zpravodaj, Polička 1973 - 1990

Junek, David, Švácha, Rostislav. *Polička. Moderní architektura 1900 – 1950*

Prameny – Městské muzeum a galerie Polička

Štěpán, Bartoš, Zdeněk, Lukeš, Pavel, Panoch. *Kaleidoskop tvarů, Století moderní architektury v Pardubickém kraji*, Pardubice, 2006

